

ÚTIKALAUZ

MAGAZIN

tm

19

MAGYARORSZÁGI EMLÉKHELYEK

Útikalauzunk hazánk történelmi, irodalmi és kulturális, valamint turisztikai emlékhelyeinek *válogatott* jegyzékét tartalmazza. Terjedelmi okok miatt erősen szelektálnunk kellett, hiszen például csak a budapesti emlékhelyek — ha mindet fel akarnánk sorolni — több útikalauzt megtöltenének. A válogatás szempontjai elsősorban *turisztikaiak*. Tehát elsősorban azokat a helyeket soroltuk fel, amelyek egyben turisztikai célpontok is, amelyek nemcsak „eszmeileg” őrzik a múltat, hanem megfogható nyom (épület, esetleg múzeum, emléktábla stb.) is utal az egykor ott történteke. Az egyes emlékhelyek bemutatásánál a terjedelmet nem minden esetben a hely *jelentősége* határozta meg. Többször az odavezető út szükségszerűen hosszadalmasabb leírása, a látnivalók sokrétűsége megkövetelte bővebb leírás „jelentéktelenebb” helyek anyagát is felduzzasztotta. A különböző jellegű emlékhelyeket nem elkülönítve soroljuk fel, hogy egy-egy település anyaga együtt maradjon. A hely jellegére betűjelzés utal: T = történelmi, I = irodalmi, K = kulturális, TU = turisztikai emlékhely.

Budapest. 1. Országház (T) V. Kosuth Lajos tér. Államunk központjának épülete 1885—1902 között készült Steindl Imre tervei szerint. Háromnegyed százada tartja itt üléseit az országgyűlés, itt az Elnöki Tanács és a Minisztertanács székhelye. A neogótikus épület belseje, külseje gazdagon díszített, termeit értékes festmények díszítik. Csoportosan tekinthető meg, a TIT szervezésében.

2. Magyar Tudományos Akadémia (T, I, K) V. Roosevelt tér. Hazánk legmagasabb rangú kulturális-tudományos intézménye. Létesítésének anyagi alapját Széchenyi István 1825. évi pénzadománya jelentette. Épülete 1862—64 között olasz-reneszánsz stílusban épült. A homlokzaton és belsejében nagy magyar tudósokat és írókat ábrázoló szobrok, értékes festmények vannak. Itt lakott, mint az akadémia titkára, 1865—1879-ig Arany János. Az épület földszintjén működik a közel 1,5 millió egységet tartalmazó Akadémiai Könyvtár, mely gyűjteményében több ezer ritka könyvet őriz.

3. Magyar Nemzeti Múzeum (T, K) VIII. Múzeum krt. 14—16. Az első hazai közgyűjtemény, Széchenyi Fe-

renc alapította. Hazánk területe történetének legfontosabb emlékeit őrizi az őskortól 1849-ig. Régészeti és történeti kiállítása van. 1848. március 15-én is jelentős szerepet játszott az épület: hatalmas népgyűlést tartottak itt (a közhiedelemmel ellentétben Petőfi nem olvasta itt fel a Nemzeti dalt). Az épület 1837—47 között Pollack Mihály tervei szerint épült, klasszicista stílusban. Az épületben működik az Országos Széchényi Könyvtár, nemzeti könyvtárunk, mely az írott művelődés emlékeinek legnagyobb hazai tárháza 5 millió egységével. A múzeum hétfő kivételével 10—18 óra között tekinthető meg.

4. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (K, I) VIII. Szabó Ervin tér 1. A főváros központi tanácsi könyvtára, melyet 1904-ben Szabó Ervin, a nagy kultúrpolitikus és a magyar munkásmozgalom jelentős egyénisége szervezték meg. A múlt századvégen épült neobarokk palotában ma kb. 700 000 könyvtári egységet őriznek. Különleges a Budapest Gyűjteménye.

5. Petőfi Irodalmi Múzeum (I, T) V. Károlyi M. u. 16., a volt Károlyi palotában (épült a XVII—XIX. században). A magyar irodalom fő gyűjtőhelye (írások és tárgyi emlékek), anyagát kiállításokon mutatja be. Károlyi Mihályra (1918-ban miniszterelnök, haladó polgári politikus) emléktábla emlékeztet.

6. Egyetemi Könyvtár (T, K) V. Károlyi M. u. 10. Az eklektikus épületben működik az 1561-ben alapított, ma már 1,3 millió egységet számláló könyvtár, mely főleg a középkori írott magyar kultúra egyik legnagyobb tárháza (12 Corvinát, 178 középkori kódexet, 43 000 egység kéziratot őriz).

7. Pilvax kávéház (I, T) V. Pilvax köz 7. A régi Pilvax helyén áll, mely az 1840-es években a forradalmi ifjúság találkozóhelye volt, innen indultak 1848. március 15-én Petőfi és társai felkelésre buzdítani a pesti népet. Erre emléktábla és a kávéházban kis kiállítás emlékeztet.

8. Landerer és Heckenast nyomda (I, T) V. Kossuth Lajos u. 3. Az egykori nyomdában nyomták 1848. március 15-én a hazai szabad sajtó első termékeit, a Nemzeti dalt és a 12 pontot. Landerer—Heckenast adta ki 1841—49 között a Pesti Hírlapot, amelyet Kossuth szerkesztett.

9. Vigadó (K, T) V. Vigadó tér. Itt állt az 1829/32-ben épült Redout, helyén Feszl Frigyes tervei szerint készült 1859/64-ben a mai Vigadó. Ünnepek, bálók, hangversenyek helye volt. Itt ülésezett 1848-ban egy ideig az első népképviseleti országgyűlés. A Vigadóban hangversenyzett Liszt, Brahms, Bartók és Kodály stb.

10. Régi Nemzeti Színház (I, K) VI. Múzeum krt. Rákóczi út sarok. Egy korinthuszi oszlop emlékeztet az 1837. augusztus 22-én megnyitott első pesti állandó színházra, ahol a legnagyobb színészeink (Lendvay, Megyeri, Egressy, Déryné, Jászai Mari és mások) játszottak. Az épületet 1913-ban bontották le.

11. Operaház (K) VI. Népköztársaság útja 22. Ybl Miklós tervei szerint épült a pompás külső és belső kiképzésű olasz reneszánsz stílusú épület 1875/84-ben. Első főzeneigazgatója Erkel Ferenc volt. Az Operaháznak kiemelkedő jelentősége volt a magyar zenei életben, ma is központi szerepet játszik, előadóművészei világhírűek.

12. Batthyány-örökmécses (T) V. Báthori u. és Rosenberg hp. u. keresztvezetődésénél levő téren, az egykori Újépület helyén. Itt végezték ki 1849. okt. 6-án Batthyány Lajost, az első felelős magyar miniszterium elnökét. 1941. okt. 6-án a mécsesnél a fasiszta terror ellen tiltakozó ifjúság munkások tüntettek.

13. Hungária (volt New York kávéház) (I) VI. Lenin krt. 9—11. A ma szünetelő kávéház a két világháború között az irodalmi élet egyik központja volt. Megfordultak itt: Gárdonyi, Krúdy Gyula, Ady, Kosztolányi, Babits, Karinthy és sokan mások.

14. KMP Emlékmúzeum (T) XIII. Visegrádi u. 15. E házban alakult meg 1918 novemberében a Kommunista Magyarországi Pártja, ami a magyar munkásmozgalom történetében döntő jelentőségű volt. Itt szerkesztették egy ideig a párt lapját, a Vörös Újságot is.

15. József Attila Emlékszoba (I) IX. Gát u. 3. Itt született József Attila, a XX. század egyik legnagyobb magyar költője (1905—1937).

16. Gábor Andor Emlékmúzeum (I) XIV. Zichy Géza u. 8. Utolsó lakásában láthatjuk a nagy író, a forradalmi munkásmozgalom jelentős személyisége (1884—1953) emlékmúzeumát.

17. Kerepesi temető (T, K) Mező Imre út. Ma már csak neves közéleti emberek temetőhelye. Itt van Kossuth Lajos mauzóleuma, sok hősi halált halt szovjet katona is nyugszik itt, a 13. parcella a munkásmozgalom nagy halottainak temetőhelye. Néhány fontosabb síremlék a sok száz közül: Ady, Arany, Babits, Batthyány Lajos, Blaha Lujza, Csontváry, Deák Ferenc, Derkovits, Eötvös Loránd, Fadrusz János, Jókai, József Attila, Károlyi Mihály, Mikszáth, Móricz, Szerb Antal, Vörösmarty stb.

18. Steinmetz Miklós kapitány emlékműve (T) XVIII. Vöröshadsereg útja, Budapest határánál. 1944-ben mint szovjet parlament megadásra szólította fel a német fasisztákat, akik orvul meggyilkolták.

19. Margitsziget (I, T) A domonkos kolostorban született egy jelentős magyar nyelvemlék, a Ráskai Lea másolta Margit-legenda. Az egykori ferences kolostor melletti épületben élt több neves író: Bródy Sándor, Krúdy Gyula, Arany János.

20. Volt királyi palota (T) I. Szt. György u. 2. A XIV. század elejétől itt állt a magyar királyok palotája, a középkori állam központja, kultúránk egyik fő helye (Zsigmond kora, Mátyás Corvinái stb.). Történetét a Budapesti Történeti Múzeum kiállítása mutatja be. Nyitva hétfő kivételével 10—18 óráig.

21. Mátyás templom (T) I. Szentháromság tér. A XIII—XIV. században épült templom különleges szerepet játszott történelmünkben. Különleges ünnepi istentiszteleteket tartottak itt, a győztes hadjáratokban zsákmányolt zászlókat itt helyezték el. Itt láthatjuk III. Béla és felesége síremlékét (hazánk egyetlen épségben megalált királysírja, eredetileg Székesfehérváron volt).

22. Volt börtön (T) I. Táncsics M. u. 9. Itt raboskodott Kossuth (1837—40) és Táncsics (1847—48), innen szabaddította ki 1848. március 15-én a pesti nép. Ma erre márványtábla emlékeztet.

23. Országos Levéltár (T) I. Bécsi kapu tér. Történelmünk levéltári forrásainak kulcsfontosságú darabjait őrizi. Itt van törvényeink gyűjteménye az Aranybullától (1222) kezdve, 1526 előtti itt őrzött oklevelek száma meghaladja a százezret.

24. Vérmező (T) I. a Déli pályaudvar és a vár között. 1795. május 20-án itt végezték ki Martinovics Ignácot és társait, a magyar jakobinus mozgalom vezéralakjait. Emlékmű hirdeti ezt.

25. Jókai Emlékszoba (I) XII. Költő u. 21. A Madártani Intézet épületében, melynek helyén egykor Jókai nyaralója állt.

26. Ságvári Endre emlékmű (T) II. Budakeszi út 5. Ifjúsági cukraszda kertjében (mellszobor). 1944. július 27-én itt esett el detektívekkel vívott tűzharcban Ságvári Endre, a kommunista párt ifjúsági szervezetének vezetője.

27. Osztapenko emlékmű (T) Budaörsi út és M1 M7-es út találkozásánál. 1944. dec. 29-én itt gyilkolták meg a hitleristák Osztapenko szovjet parlamentert, aki feladásra szólította fel őket.

Baranya megye: 28. Mohács (T) 1526. aug. 29-én Mohácstól északra verte szét II. Szulejmán serege II. Lajos hadait. A király halála a független magyar állam végét jelentette. Ma emlékmű hirdeti ezt a Csele-patak-nál. Az utóbbi évek ásatásai feltár-

tak néhányat a csatában elesettek tömegsíraiból. A mohácsi csatával kapcsolatos történelmi-régészeti emlékek a Szerb u. 2. alatti Kanizsai Dorottya Múzeumban láthatók.

29. Pécs (T, K I). A középkorban püspöki város. A XV. században, főleg Janus Pannonius püspöksége idején fontos humanista központ. 1367-ben Nagy Lajos alapított itt főiskolát (egyetemet). Ma is egyetemi város. A XVIII. században alapított Egyetemi Könyvtár hazánk első tudományos közkönyvtára volt, ma 300 ezer kötetet őriz. (Leonardo da Vinci u.) Pécs kulturális múltjának emlékei a Janus Pannonius Múzeumban (Széchenyi tér) láthatók.

30. Szigetvár (T). Várát 1566-ban Zrínyi Miklós hősiessé védte a hatalmas török túlerő ellen, s utolsó katonái élén kirohanva harcban esett el. A várat helyreállították. Az ostrom és a török idők tárgyi emlékei a Vármúzeumban láthatók. A nagy ellenfél, II. Szulejmán szultán az ostrom befejezése előtt meghalt. Emlékére a törökök Turbékon templomot emeltek (Szigetvártól 4 km), ami átépítve ma is látható.

31. Siklós (T). Várában raboskodott 1401-ben Zsigmond király, mert politikája nem felelt meg egyes főúri körök érdekeinek. A vár ma is lényegében épen áll, restaurálva. Benne kiállítás és turistaszálló van. Környékén fontos turisztikai cél Harkányfürdő.

Bács-Kiskun megye: 32. Dunavecse (I). Petőfi emlékház. Petőfi Sándor apjának egykori mézarszéke. Nagy költőnk szüleinek otthona ma múzeum (1840—44). Emléktábla.

33. Kalocsa (K). A középkorban érseki székhely, jelentős kulturális központ később is (székesegyház, érseki palota). Az érseki könyvtár közel 100 ezer kötetes állományt őriz, nagyon szép faragott bútorokkal berendezett. A barokk kastély helyén a középkorban vár állt. Kalocsa érseke volt Tomori Pál, aki Mohácsnál elesett.

34. Kecskemét (I, K). Itt született és

élt Katona József, nemzeti drámánk, a Bánk bán és több jelentős színmű írója. Siremléke a temetőben áll, rá vonatkozó emlékművet a Katona József Múzeum őriz. A Nagyállomás felvételi épületében született Kodály Zoltán, a XX. század egyik legnagyobb magyar zeneszerzője. Zenei általános iskolát és gimnáziumot neveztek el róla.

35. Kiskőrös (I). Földszintes, nádfeleles parasztházban született 1823. január 1-én Petőfi Sándor (Petőfi tér 1.). Ma a ház 2 szobájában Petőfi emlékműze van.

36. Kiskunfélegyháza (I). A Bajcsy-Zsilinszky útról nyíló Beloianisz u. 19. sz. ház Móra Ferenc, nagy írónk szülőháza. Az író későbbi lakóházát (Móra Ferenc u.) emléktáblával jelölték meg.

37. Szalkszentmárton (I). A Petőfi tér 14. sz. alatti ház volt Petőfi Sándor apjának mézarszéke és kocsmája. 1845—46-ban költőnk százánál több versét írta itt. A házat ma emléktábla jelöli.

Békés megye: 38. Békés (T). A középkori Békés vármegye egykori központja. Fődvárának csak a helye van meg. Történetének tárgyi emlékeit a helyi múzeum őrizi a főtéren.

39. Békéscsaba (T). Az agrárproletár mozgalmak egyik központja volt a századfordulón (aratósztrájkok, 1906-ban itt alakult meg az Alföldi Parasztpárt). A mozgalom tárgyi és írásos emlékei a Munkácsy Mihály Múzeum kiállításán láthatók (Széchenyi u. 9.).

40. Gyoma (K). Az 1882-ben alapított Kner Nyomdának igen nagy szerepe volt — elsősorban a két világháború között — a magyar kulturális életben (bibliográfiák kiadása stb.). A régi épületben ma múzeumban láthatjuk a nyomda fejlődését és kiadványait.

41. Gyula (T, K). Várát 1566-ban ostrommal foglalta el a török. A helyreállított várban ma a helység történetét szép múzeumi kiállítás mutatja be. Az Apor Vilmos tér 7. sz. alatti házban született Erkel Fe-

renc, múlt századi nagy zeneszerzőnk.

42. Szarvas (K). Méltán nevezhető a tudós-pap Tessedik Sámuel városának (1742—1820). Ő tervezette szabályos utcáit. Itt alapította Európa első gazdasági iskoláját (ma óvónőképző működik az épületben). Tessedik emlékét szobor hirdeti. Erdemes megnézni az arborétumot, a műemlék kastélyokat is, s ellátogatni a fürdőbe.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye: 43. Aggtelek (TU). A világhírű cseppkőbarlang feltárása több mint másfél százada folyik. Jelenleg 22 km hosszú szakasz ismert, jelentős része kényelmesen bejárható. Turistaszálló, szállodák működnek a helységben, a környéken sok szép túrát tehetnek az érdeklődők.

44. Abaújvár (T). Abaúj megye székhelye és névadója volt, az Árpádok egyik leghatalmasabb urainak, az Abáknak központja. A várnak alig van nyoma. Értékes műemlék a gótikus ref. templom.

45. Boldva (K). A községben a XII. században bencés rendű kolostor épült, melynek temploma ma is látható. A kolostorban keletkezett legrégibb összefüggő magyar nyelvemlékünk, a Halotti beszéd, 1200 körül (Látványtűk feleim, szümtökkel, mik vogymuk...). A Bódva völgye vonzó turista célpont: csodálatos tájak, sok százados műemlékek (Edelény, Tomor, Szendrő, Suhogy, Szalonna stb.).

46. Borsod (T). Edelényhez tartozik ma. Vármegye központja és névadója a középkorban. A vár kör alakú földsánc, benne templom, házak.

47. Gönc (K). A valaha forgalmas mezőváros, ma csendes falu XV. században épült templomának lelkésze volt Károli Gáspár, aki először fordította teljes egészében magyarra a bibliát (szobra a templomnál áll).

48. Miskolc (T, K). A Széchenyi utcában áll a Miskolci Nemzeti Színház, az ország első magyar nyelvű színháza (épült 1819/23-ban). Sokat játszott itt Déryné. Miskolcon

halt meg, sírja a Szt. Anna temetőben van. Innen indult a híres Latabár színészdinasztia. Diósgyőr vára mint királyi erősség a XIV. században egyik országos központ volt, fontos tanácskozások színhelye. A vár ma helyreállítva fogadja látogatóit. Lillafüreden az Irzsebet sétányon találjuk Herman Ottó egykori lakóházában a neves természetű és néprajzos emlékműzeumát. Miskolcon feltétlenül megtekintésre érdemes az avasi gótikus ref. templom és Tapolca.

49. Monok (T). A főutcai copf stílusú udvarházban született Kossuth Lajos 1802. szept. 19-én. Az épületben ma emlékműzeum van, értékes relikviákkal, bútorokkal, kéziratokkal, képekkel. Erdemes megnézni a községben a Monakyak restaurált várkastélyát is.

50. Kelemér (I). A múlt századi nagy magyar költő, Petőfi barátja, Tompa Mihály egykori lakóházában emlékműzeum van (1849—51 között itt volt lelkész). Gótikus templomot is találunk a faluban, freskó-töredékekkel. Természetvédelmi területek: ösbükkös, tavak tőzegláppal. Néhány szép népi lakóház is akad.

51. Onod (T). A Sajó—Hernád összefolyásánál álló négy sarokbástyás törökkori végváron emléktábla hirdeti, hogy 1707-ben a vár alatt, a körömi mezőn tartott Rákóczi országgyűlést, amely megfosztotta uralkodói jogától a Habsburg-házat. Az ellenkező következtetést a fejedelem hívei lekasztották. Onoddal szomszédos Muhi, amelynek szomorú nevezetése, hogy 1241-ben itt verték tönkre IV. Béla király hadait a tatárok, a király is alig menekült meg.

52. Sárospatak (T, K, I). A középkorban is jelentős település virágkorát az erdélyi fejedelmek uralma alatt élte. A mai gimnázium őseit, a református főiskolát 1531-ben Perényi Péter alapította, naggyá Loránffy Zsuzsanna adománvai révén fejlődött. Tanított itt a nagy Comenius is. Az itt felhalmozott nagy művelődési kincs legmonumentálisabb kifejező-

je a 200 ezer kötetes könyvtár, nagyon szép díszteremmel a klasszicista épületben. A legrégibb épületekből az ún. Berna-sor maradt meg, ahol egyedülálló iskolatörténeti kiállítás van. A kollégium diákja volt Kazinczy, Kossuth, Gárdonyi, Móricz, hogy csak a legnagyobbakat említsük. A vár, a hatalmas Vöröstoronnyal a Perényiek, Rákócziak hatalmát idézi, a hegyaljai felkelést (1697), II. Rákóczi Ferenc kedvelt tartózkodási helye volt, az akkori „főváros”. Borai, festői környezete a Hegyalja ékkövévé teszi, múltja „magyar Athéné”.

53. Széphalom (I, K). Itt élt és itt halt meg Kazinczy Ferenc (1759—1831), korának legjelentősebb irodalom-szervezője, a nyelvújítás vezéregyénisége. Sátoraljaújhegyről kivonat vizs ki a csendes községbe, ahol hatalmas park közepén áll Kazinczy egykori háza helyén egy szép, oszlopos mauzóleum, benne a nagy irodalmár íróasztala, kéziratjai, könyvei, emléktárgyai. Sírja a kertben van.

54. Vizsoly (K). A gótikus református templomban, amelynek csodálatosan szép középkori falfestményei vannak, látható Károli Gáspár biblia-fordításának egy példánya, melyet 1590-ben a községben levő nyomdában nyomtattak. A fordításnak nyelvünk fejlődése és kultúránk alakulása szempontjából igen nagy jelentősége volt. A Hernád-völgyi települések valaha kisebb kulturális góccok voltak, ma is sok templom áll (középkoriak), várak, s a szép táj is élmény.

Csongrád megye: 55. Csengele (I). A Kiskunfélegyházáról Szegedre vezető E5-ös útról leágazó úton érhető el. Az erdőszház mellett hatalmas nyárfa és asztal arról nevezetes, hogy sokat dolgozott itt Móra Ferenc, itt írta híres regényét, az Aranykoporsót is.

56. Makó (I). Itt volt 2 évig diák József Attila, első verseskötete is ekkor jelent meg. A Felszabadulás uti József Attila Múzeumban láthatók a költővel kapcsolatos emléktárgyak, könyvek stb.

57. Pusztaszer (T). A Kiskunfélegyházáról Szegedre vezető E5-ös útról leágazó mellékúton elérhető község. Anonymus szerint itt tartotta Árpád fejedelem az első törvénykező gyűlést. 1945. március 15-én itt kezdtek meg a földosztást. A millenniumkor nagy emlékművet emeltek itt. Most folynak az itt épült kolostor feltárási munkálatai. Nemzeti emlékpark lesz.

58. Szeged (T, I, K). Már a középkorban jelentős város volt. 1849-ben egy hónapig főváros volt. Az 1879-es árvíz után épült ki a város mai alakjára. A Széchenyi téri Városi Tanácsházában tartotta üléseit a Dugonics-társaság. Szerepelt ezeken Mikszáth, Gárdonyi, Tömörkény, Ady, Juhász Gyula stb. Dugonics a XIX. század elején írt műveivel a „magyar regényírás atyja” nevet érdemelte ki. A Dugonics téren áll az egyetem központi épülete. Ide járt József Attila, akit Horger Antal olyan emlékezetesen eltanácsolt. A Tiszánál a Móra Parkban áll a Móra Ferenc Múzeum hatalmas épülete. Itt dolgozott Tömörkény, majd utódja Móra. A 300 000 kötetes Somogyi Könyvtár, melyet 1883-ban alapítottak, szintén az épületben van. Kissé odébb van a szegedi vár maradványa. 1856—67 között benne raboskodott Rózsa Sándor.

Fejér megye: 59. Agárd (I). Itt született Gárdonyi Géza, egyik legnagyobb írónk (1863—1922). Szülőházában ma emlékmúzeum van. Agárd Gárdonyhoz tartozik, a Velencei-tó környékének központja.

60. Kápolnásnyék (I). Itt született Vörösmarty Mihály (1880—1855). A haidani ispán-lak, a szülőház ma emlékmúzeum, gazdag anyaggal. A parkban nagy költőnk szobra áll. A Velencei-tónál üdülők feltétlenül látogassanak el ide. Környéke szép kirándulólhely.

61. Martonvásár (K). Az egykori Brunsvik-kastély (ma mezőgazdasági kutatóintézet) vendége volt 1800—1806 között több alkalommal Beethoven, a zenetörténet egyik legnagyobb

alakja. Itteni működésének emlékét idézi a kastély földszintjén berendezett kis múzeum. A 40 hektáros csodálatos park tavának szigetén nyaranta Beethoven emlék-hangversenyeket rendeznek. Brunsvik Teréz is meg kell említenünk, aki az első magyar kisdudóvót alapította 1828-ban (az óvodában nézzük meg ezzel kapcsolatban az emlékmúzeumot).

62. Pákozd (T). 1849. szeptember 29-én itt állította meg a forradalmi magyar honvédsereg Jellasics hadait (a nap ma néphadseregünk napja). A Mészeg-hegyen hatalmas kőobeliszk emlékeztet a nagy eseményre. Az ősi halászközség ma kedvelt kirándulólhely.

63. Székesfehérvár (T, K). A középkorban az ország egyik fővárosa, királyaink temetkező helye volt az ősi székesegyház, amelynek csak alapjai maradtak (Romkert, a Szabadság térenél). Jelentős humanista, majd katolikus barokk központ volt. A Gagarin téri István király Múzeum új kiállítása gazdagon mutatja be a város múltját. Érdemes megtekinteni a Szt. Anna kápolnát, a városfalakat, a barokk székesegyházat és a szép barokk-rokokó házsorokat, tereket.

64. Váli (I). Az egykori erdőszlakban töltötte gyermekkorát a múlt század második felének egyik legnagyobb magyar költője, Vajda János (1827—97). A házban ma kis emlékmúzeum van. A Váli-víz környéki táj szép kirándulólhely, a turisták felfedezésére vár.

Győr-Sopron megye: 65. Ácsteszér (T). Itt született Táncsics Mihály (1799—1884) a magyar parasztmozgalmak vezetője, a korai munkásmozgalom egyik szervezője). Szülőháza — XVIII. századi tornácos parasztház — műemlék.

66. Balf (T, K). Az itteni munkatáborban gyilkolták meg 1945 elején sok más társukkal együtt a két világháború közti magyar szellemi élet legnagyobb alakjai közül Szerb Antal író-irodalomtörténész, Sárközi Györgyöt (író, műfordító). Emlékműyük szép parkban áll. A környék

(a Fertő-tó mente) kitűnő kirándulólhely.

67. Fertőd (K). A XVIII. században épült csodálatos kastély, a „magyar Versailles” adott otthont a zenetörténet nagy osztrák klasszikusának, Haydnnek 1761—90 között. Az egykori fényre jórészt csak a falak emlékeztetnek, a berendezés 90%-a elpusztult. A múltat kis kiállítás idézi. A nagyteremben rendszeresen nemzetközi hírű hangversenyeket tartanak. A kastély egy részében szép turistaszállót rendeztek be. Aki a csendet, nyugalmat szereti, a Fertőd körüli csendes sétákat, műemlékeket, jöjjön el ide.

68. Győr (T, K). A középkorban püspöki székhely, jelentős város, de fontossá igazán a török korban válik, mint véghely. Sok emlékezetes csata zajlott falai alatt. Restaurált székesegyházában őrzik a Szt. László hermet, a középkori magyar művészet legcsodálatosabb alkotását. A XIX. században a magyar történetírás egyik fellegvára, gimnáziumában tanult a nagy természettudós, Xantus János, az Állatkert megalapítója. A Széchenyi téren áll Xantus János Múzeum őrzi a város történetének és kulturális múltjának gazdag dokumentumanyagát. A belvárosban szinte minden ház műemlék, a várfalak, a püspökség az ősi könyvtárral mind-mind érdekesség.

69. Mosonmagyaróvár (T, K). Moson a középkorban vármegye székhelye volt. Az óvári vár az egész középkorban fontos szerepet játszott. Lénvégében ma is épen áll. Az Agrártudományi Egyetem osét, a gazdasági iskolát 1818-ban alapították. A Lenin út 101. sz. alatt van a Hansági Múzeum épülete, amely a környék múltjának emlékeit őrzi. A Mosoni plébánia-templom mögötti Királydombon állt egykor Moson vára. A Duna-környék szép kirándulólhely.

70. Nagycenk (T). A Széchenyiek patriája. A sírboltban nyugszik a Nemzeti Múzeumot alapító apa, az Akadémiát alapító és felsorolhatatlanul sok reform kezdeményezője, a

fia. A XVIII. századi barokk kastélyban kiállítás nyílik, amely méltóan reprezentálja múltunk nagpjainak emlékét. A környéken számos szép kirándulólhely van, melyek hangulatos kisvasúttal felkereshetők.

71. Pannonhalma (T, K). A hármashalom legmagasabbján áll az 1001-ben alapított bencés apátság. A valaha hatalmas falakkal övezett monostor ma a román kortól a XX. századig építészetünk keresztmetszetét adja. De nemcsak az épületek, a bennük felhalmozott kincsek (képek, ötvösművek, könyvek, oklevelek) is felbecsülhetetlen értéket képviselnek. Írástörténetünk és nyelvünk felbecsülhetetlen értéke az 1001-es pannonhalmi és az 1055-ös tihanyi alapítólevél (az utóbbi említi az első összefüggő magyar írott kifejezést, a Fehérvárra menő hadiutat). A klasszicista könyvtár állománya a 200 ezer darabot meghaladja, hazánk legrégibb könyvtárainak egyike. A koronázópalást festett előmintáját is itt őrzik. A hegyről csodálatos a kilátás. Az idelátogatás örök élmény.

72. Sopron (T, K). Városának falai a római város falaira épültek. A középkorban fontos kereskedelmi centrum, valóságos műemlékváros, hazánkban páratlan. Kulturális vonatkozású emlékeit hosszasan sorolhatnánk: volt itt katoná Petőfi Sándor, itt végezte tanulmányait korábban Batsányi János, Berzsenyi Dániel, Eötvös Károly. Liszt Ferenc emlékét a róla elnevezett múzeum is őrzi. A Széchenyi téri Széchenyi palotán nagy reformerünk emlékét emléktábla őrzi. A Petőfi téri egykori színházban valaha Liszt hangversenyzett. A Lenin krt. 55. sz. alatti egykori vendégházban szállt meg 1644-ben Zrínyi Miklós a költő. A Beloiannisz téren a Húség kapu arra emlékeztet, hogy 1921-ben a város lakossága arra szavazott, hogy a magyar államhoz tartozik. Innen a „leghűségesebb város” nevezet. A magángyűjtemények, műemlékek, az alpi táj egyedülálló kiránduló központtá teszik Sopront.

Hajdú-Bihar megye: 73. Álmosd (T, I). 1604. okt. 15-én Bocskai István hajdúi itt arattak döntő győzelmet Basta tábornok csapatain. A helység másik nevezetessége Kölcsey Ferenc egykori lakóháza (nádfedeles kúria, szépen helyreállítva), benne szépen berendezett emlékmúzeum, értékes relikviákkal.

74. Bakonszeg (I). Nádfedeles kis parasztházban élte élete utolsó évtizedeit Bessenyei György (1747—1811) nagy magyar írónk. Emlékét a Berettyó mellett obeliszk hirdeti, a házban emlékmúzeum van.

75. Debrecen (T, I, K). A XVIII—XX. századi magyar kultúra fellegvára. A Nagytemplom a Széchenyi téren arról a legnevezetesebb, hogy 1849. április 14-én itt mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását, 1945-ben D.-ben tartották az ország felszabadulása után az első országgyűlést. A Nagytemplom mögötti Kollégium épülete másfélszáz éves, klasszicista. Fénykora 1660-tól kezdődik a magyar protestantizmus központja, a város „kálvinista Róma”. Itt volt diák Csokonai (tanított is), Kazinczy, Kölcsey, Arany, Móricz stb. 300 ezer kötetes könyvtára az ország legnagyobb egyházi gyűjteménye, felbecsülhetetlen ritkaságokkal. A legértékesebb darabokat kis kiállítás mutatja be. Közelmúltjában új történeti kiállítás is nyílik a gyűjteményekből. Az oratórium teremben 1849-ben, ill. 1945-ben ülésezett az országgyűlés. Érdekes megnéznünk a Vöröshadsereg u. 58. sz. alatt Fazekas Mihály, a Ludas Matyi költőjének emléktábláját. A város legtöbb háza nem időálló anyagból épült, éppen ezért sok híresség lakóhelyén ma már csak modern bérházakat látunk. A Debrecenben járók ne feledjék el megnézni a Nagyerdőt, a művelődés új központjával, az orvosi és tudományegyetemmel; ideiglenesen a kollégiumi épülettömbben működik a Déri Múzeum. Távlatlabb utcán a Hortobágy, első Nemzeti Parkunk.

76. Nagykereki (T). A község szélén áll Bocskai vára. Ma csak a négy-

szögletes lakóépület látható egy kelek saroktoronnyal. Az 1604/6-os szabadságharcban az erősség központi szerepet játszott kezdetben. Ma szépen berendezett emlékmúzeum mutatja be Bocskai hajdúinak harcát, a vár történetét.

Heves megye: 77. Eger (T, I, K). A középkorban püspöki, az újkortól érseki székhely. Fő híressége az olaszbástyás vár, melyet 1552-ben Dobó István oly hősiessé védett meg a törökkel szemben. A vári egykori görög püspöki palota ma a város és a vár történetét bemutató kiállítás helye. A kazamaták, a székesegyház feltárt alapfalai, a bástyák, mind-mind vonzó látivaló. A várból van Gárdonyi Géza sírja aki halhatatlan remekműben állított méltó emléket a vár védőinek. Az író egykori lakóházában (Gárdonyi u. 28.) ma emlékmúzeum van, látható az egykori berendezés, a hatalmas könyvtár, kéziratok, relikviák. A város nagy kulturális központja a Tanárképző Főiskola a Szabadság téren, a volt Liceum. Könyvtára igen nagy értéket őriz, csillagvizsgálója tudománytörténetileg fontos. Ne feledjük el megnézni a Dobó István téren a minorita templomot, a török minaréjt és a sok-sok műemlék házat.

78. Gyöngyös (K). A Dimitrov Parkban álló Orczy-kastélyban a Mátra Múzeumon kívül helyet kapott egy igen nagy értékű könyvtár, mely jórészt a gyöngyösi ferencesek könyvtárát foglalja magában (köztük ősnymtatványokat, középkori kódexeket stb.). A XIV. században épült ferences templom és kolostor átépítve ma is áll. A templomban van eltemetve Rákóczi híres tábornoka, Vak Bottyán.

Komárom megye: 79. Esztergom (T, K, I). A magyar királyság első fővárosa. érseki székhely, a középkorban egyik fő kulturális gócpontunk a kezdetektől a reneszánszig (utóbbi szép példája a székesegyházban a Bakócz-kápolna). Vára sok ostromot kiállt. Szomorú nevezetesség, hogy éppen egyik (1594-i) ostrománál halt

hősi halált a XVI. század legnagyobb magyar költője, Balassi Bálint; szobra a vár alatt áll, nevét viseli a város múzeuma. A Duna-parton sétálva láthatjuk Szulejmán 1543-i bevonulásának emléktábláját és Sobieski János emlékművét, a törökverő lengyel királyét. A Várhegyen uralkodik az 1869-ben felszentelt klasszicista székesegyház, hazánk legnagyobb temploma. A Bakócz kápolna mellett legtöbb figyelmet a kincstár érdemel, melynek ötvös- és textilgyűjteménye sok vonatkozásban hazánkban egyedülálló. Az altemplomban a nagy XV. századi érsek-politikus-humanista Vitéz János sírkövét láthatjuk. Az egykori középkori királyi palota I. István és III. Béla emlékét idézi (előbbi itt született, utóbbi építtette legszebb részeit). A Vízvárosban, a Berényi Zsigmond utcában a Primási palota épületében találjuk az újonnan rendezett Keresztény Múzeumot, melynek festészeti, iparművészeti gyűjteménye páratlanul gazdag. A másik nagy gyűjtemény a Bajcsy-Zsilinszky u. 28. alatt a Főszékesegyházi Könyvtár, melynek 200 ezer kötet között ritka ősnymtatványokat, csodálatosan díszített kéziratok kódexeket láthatunk. A Babits Mihály utcában van Babits egykori nyaralója, benne emlékmúzeum, tornácának falán a két világháború közti időszak nagy irodalmárainak aláírásai.

80. Tata (T). Vára Zsigmond és Mátyás alatt élénk udvari élet színhelye. Zsigmond idején fontos diplomáciai találkozóhely. A vár bástyái ma is állnak, a palotarész 1/4-e is. A terület feltárás alatt áll. A hatalmas tó, a fürdők kedvelt kirándulóhellyé teszik.

81. Vöröskőszikla (T, U). 521 m magas kiemelkedő pont a Visegrádi-hegységben. Az 1948 óta itt álló, a felszabadító Vörös Hadsereg tiszteletére emelt emlékműhöz minden felszabadulási évfordulón elzarándokolnak a turisták és megemlékeznek a hőskörről.

Nógrád megye: 82. Balassagyarmat (I). A Palóc Múzeumban a megye

két nagy szülőtte, Mikszáth és Madách emlékszóbját láthatjuk. A volt Vármegyeháza falán Mikszáth és Madách emléktábla, s a téren mindkettjük szobra. Vármegyei hivatalnokok voltak Balassagyarmaton, pályájuk — néhány évtized eltéréssel — innen indult.

83. Csesztve (I). Ma már erősen átalakított kis kúriában élt Madách Imre 1845—53 között, ma emlékmúzeum, kéziratokkal, dokumentumokkal, relikviákkal. Udvarán öreg hársfa, az ún. Madách-fa. Erdemes a kis falusi román-gótikus templomot is megtekinteni.

84. Drégely (T). Drégelypalánk és Nagyorosi között meredek vulkáni kúpon áll a drégelyi vár, amit 1552-ben Szondy György és társai hősie helytállása tett felejthetlenné. A véres török ostromra csak néhány csonka fal és két torony maradványa emlékeztet.

85. Horpács (I). A nagy író, Mikszáth Kálmán egykori kúriájában ma emlékmúzeum van. Az épületet fia tervezte, 1906-ban lett készen. Nem sokáig örülhetett neki, 4 év múlva meghalt.

86. Mohora (I). A mai gyógyszerház épülete az egykori Mauks-ház, Mikszáth feleségének családjáé. A kertben sok kedves órát töltött az író, sok elbeszélését írta itt, a természetvédelmileg nyilvántartott hatalmas gesztenyefa alatt. Ha erre járunk, ne feleldük megnézni a várszerű Vaykastélyt, vagy a Tolnai-kúriát.

87. Nógrád (T). A község melletti 286 m magas hegyen áll a nógrádi vár, melyről a megye is nevét kapta. A belső vár a legrégebb, körben állnak még az utóbb, hatalmas olaszbástyák, a kaputorony.

88. Romhány (T). Itt volt a Rákóczi-szabadságharc egyik utolsó nagy csatája. — kuruc vereséggel. A község szélén álló törökmogyorófát maig Rákóczi-fájának tartják, a barokk Prónay-kúria udvarán állt a fejedelem sátra, a Lókos-patak kőhidja annak idején a küzdelem egyik központja volt. A szatóki úton emlékoszlop is áll.

89. Salgó (I). A 625 m-es meredek kúpon emelkedő várat, mely Salgótarjánból közelíthető meg autóbusszal, az emelte ki az ismeretlenségéből, hogy 1845-ben itt járt Petőfi Sándor (emléktábla van erről a vár falán) s az élmények hatására írta „Salgó” c. elbeszélő költeményét. Ma már csak kevés fal áll, de a kilátás kárpótol.

90. Somoskő (I). A vár ma csehszlovák területre esik, de engedéllyel látogatható. Nemcsak a magasán álló falak jelentenek szép látványt, hanem a bazaltömlés is. Itt is megfordult 1845-ben Petőfi. Közvetlenül a vár alatt a Petőfi emlékkunyhó kiállítás emlékeztet erre, ahol Balassival és a vár történetével kapcsolatos anyagot is talál az érdeklődő. Tanácskörtársasági emlékmű is van.

91. Szécsény (T). A vár alatti Borjupáston tartott II. Rákóczi Ferenc 1705-ben országgyűlést, itt kiáltották ki vezérül fejedelemmé, kimondták az egyesülést Erdéllyel. 1709-ben itt szemlélte meg hadait Bercsényi és Bottyán. A vár jórészt ma is áll, benne a ferences kolostorral és templommal, melynek nagyon szép gótikus részletei vannak. Itt szállt meg 1705-ben II. Rákóczi Ferenc.

Pest megye: 92. Aszód (I). A régi — egykor evangélikus — gimnáziumba járt 1835—38-ig Petőfi. A Petőfi S. u. 8. alatti épületben most kis emlékgyűjtemény emlékeztet erre. Van több más műemlék is.

93. Cegléd (T, I). A város két egykori beszédről a leghíresebb. Egyiket Dózsa György mondta el 1514-ben, hadra hívta a szegénységet uraik ellen. A másikat 1848 szeptemberében Kossuth tartotta, az Alföld népet hadba szólítva a haza védelmére Jelasich ellen. A Szabadság téren áll az egyik legszebb, legmonumentálisabb Kossuth emlékmű. Dózsa szobra a Kossuth téren áll. A pályaudvar épületén emléktáblát találunk, arról, hogy az épület elődjében született nagy írónk, Tömörkény István (1866—1917). Múzeumában 48-as emlékek.

94. Dobogókő (T, U). A 700 m magas fekvő turistaház volt az első ilyen létesítmény a főváros környékén. 1898-ban avatta fel a Magyar Turista Egyesület. A kis faházat 1906-ban kőbe építették át, s a nagy magyar tudós és turista Eötvös Lorándról nevezték el. A pilisi turistaság központja, egyik legnépszerűbb kirándulóhely.

95. Dömsöd (I). A Petőfi u. 15. sz. alatti parasztházban laktak egykor Petőfi szülei. Az emlékmúzeum a Bajcsy-Zsilinszky u. 6-ban van, ahol költőnk 1846-ban lakott. Itt írta a „Salgó”-t.

96. Felsőgöd (TU, T). A Gödi Fészek a Duna partján van, 10 km-re a megyeri csárdától. A huszas évek elejétől a Munkás Testező Egyesület egyik fő turistaközpontja volt, illegális találkozók, pártelődások helye. A mártirokra emlékmű emlékeztet.

97. Fót (I). A gyermekvárosáról és Ybl Miklós tervezte romantikus stílusú templomáról nevezetes községnek irodalmi múltja is van. A falutól északra, a balra vezető kocsúton érjük el Fáy András író egykori préháza helyét. Az egykori híres főtört sokan kortyolgatták itt a reformkorban politikai-irodalmi viták közepette: Kossuth, Deák Ferenc, Bajza József, Barabás Miklós, Vörösmarty. A ház helyét emlékmű mutatja. A faluban a Szabadság u. 16. sz. házon is emléktáblát találunk, itt lakott egykor Garay János, a Háy János költője. Fót környéke kellemes kirándulóhely.

98. Isaszeg (T). Két nagy csata helye. Egyik 1267-ben zajlott: V. István ifjabb király megverte apja, IV. Béla seregeit. 1849. április 6-án viszont a magyar honvédsereg itt aratta a tavaszi hadjárat egyik legfényesebb győzelmét Windischgrätz főseerege felett, amire emlékmű emlékeztet. A falu temploma gótikus, korábbi alapokon.

99. Kevélynyereg (TU). A turistaházat a Természetbarátok Turista Egyesülete létesítette 1928-ban. Itt oktatta a munkásfiatlokat térkép-

vasásra Stromfeld Aurél, a Tanácskörtársaság hadseregének vezérkari főnöke. A házat 1945 után róla nevezték el. 1962 óta minden májusban megemlékeznek itt az egykori munkás-turistákról.

100. Leányfalu (I). E szép üdülőhelyen élt és dolgozott hosszú éveken át Móricz Zsigmond. Egykori háza emlékmúzeum.

101. Nagykőrös (I). Itt tanított egykor a város ősi gimnáziumában Arany János. A Szabadság téren áll szobra, a gimnáziumban pedig kis emlékmúzeumot rendeztek be halhatatlan költőnk tiszteletére.

102. Szada (K). Itt élt és dolgozott az egyik legnagyobb magyar festő, Székely Bertalan (1835—1910). Mútermében emlékmúzeum van.

103. Vác (T, K). Mint ősi püspöki székhely a középkorban, főleg a reneszánsz idején fontos kulturális központ volt. A nagy építkezésekből alig maradt valami, néhány falcsont, a székesegyházban a reneszánsz kőkorlát. A XIX. században jelentős volt nyomdájá, sok fontos irodalmi művet nyomtattak itt. Történelmileg legemlékezetesebb az 1849. ápr. 10-i váci csata. Különösen a ma is álló Gombás pataki kőhidnál folyt nagy csata. A hidon túli ligetben látható a vasból készült emlékmű a csata emlékére. A mai Vác lehangulatosabb barokk városaink egyike, a Március 15-i tér talán legszebb kisvárosi terünk. Várának maradványai a Duna partján láthatók.

104. Visegrád (T, K). A XIV. század jelentős részében a királyi udvar székhelye, mintegy az ország „fővárosa” volt. 1335-ben különösen jelentős esemény színhelye volt, Károly Róbertnél találkozott János cseh, Kázmér lengyel király, a morva örgróf s a bajor és szász herceg. Mátyás építette ki igazán, itt volt az akkori Európa legcsodálatosabb, legnagyobb palotája, amit az utóbbi évtizedekben tártak fel (részben). Az ún. Salamontoronyban láthatók a vár leletei, a palota romjai is megtekintethetők. A fellegrvár volt a királyi ko-

rona őrzőhelye, falai jórészt magasan állnak. A Dunakanyar csodálatos panorámája a főváros környékének talán legszebb, legvonzóbb kirándulóhelyévé teszi Visegrádot.

Somogy megye: 105. Balatonszárszó (I). Szomorú nevezetessége, hogy József Attila, a XX. század egyik legnagyobb magyar költője itt halt tragikusan meg, 1937. dec. 3-án. A vasútállomásnál, a Szabadság-kert bejáratánál áll szobra. Az egykori penzióépületben, ahol lakott, emlékműzeum van, gazdag tárgyi és dokumentumanyaggal.

106. Csurgó (I). Csokonai Vitéz Mihály gimnáziumában — épülete ma diákokthoz — tanított 1799—1800-ban. Itt írta Karyóné c. darabját, diákjaival több színművét eljátszatta. Emlékpád őrzi az ő és mások pl. Berzsenyi emlékét. Középkori várom is van itt.

107. Kaposvár (I, K). A Május 1. utcában a Kossuth L. tér felé haladva láthatjuk az ún. Dorottya-házat, melyet Csokonai komikus epozsa tett ismertté. Az Április 4. u. 12. sz. házon levő emléktábláról megtudhatjuk, hogy itt született Vaszary János századunk elejének egy különleges stílusú, kitűnő festője. Kaposvári Rippl-Rónai József is, aki jórészt itt is élt. Műtermét a Róma-hegyen emléktábla jelöli, képei a róla elnevezett múzeumban láthatók.

108. Nikla (I). A Fonyódtól 38 km-re fekvő községben élt élete utolsó évtizedeiben Berzsenyi Dániel (1776—1836), nagy költőnk. Lakóháza műemlék, jellegzetes kismemesi kúria, benne emlékműzeum.

109. Somogyvár (T, K). A megye központja volt az Árpád-korban, nevét is tőle kapta. Bencés apátsága jelentős kulturális központ volt, alapítói francia szerzetesek, s a kapcsolat az anyaországgal sokáig nem szakadt meg. A romokat most táriák fel, a földvárrel együtt, mely a török korban is szerepet játszott.

110. Zala (K). Itt született Zichy Mihály (1827—1906), a magyar rajzművészet talán legnagyobb mestere,

közismert pl. az Ember Tragédiájához, Arany J. balladáihoz készített rajzsorozata. Szülőházában alkotásai-ból, használati tárgyaiból, utazásain gyűjtött igen értékes néprajzi- és fegyveranyagból emlékműzeumot rendeztek be. A hely Siófokról és Kaposvárról közelíthető meg jól.

Szabolcs-Szatmár megye: 111. Nagyar. Itt írta Petőfi a Tisza c. költeményét az ún. „Petőfi fája”-nál. A költő a ma is meglévő Luby-kúriában szállt meg.

112. Szabolcs (T). Szabolcs megye névadó helye, egykor központja. A háromszögletű hatalmas földvár ma is áll a Tisza partján. Régészeti feltárása folyamatban van.

113. Szatmárceke (I). Itt lakott 1815-től Kölcsey Ferenc (1790—1838), nagy reformkori költőnk. Itt írta a Himnusz is. Itt is halt meg. A temetőben díszes síremléke van, s lakóházában emlékszoba.

114. Tiszacsécsé (I). Móríc Zsigmond (1879—1942) szülőhelye. A zsuptetős kis parasztház műemlék, benne emlékkiállítás van. Erdemes a református fa harangtornyot is megnézni.

115. Nyírvasvári (T). Itt született Vasvári Pál, a 48-as márciusi ifjúság egyik vezéralakja, aki később szabadsapatot szervezett, s 1849-ben halt hősi halált a román felkelőkkel vívott harcokban. A Báthori u. 1. sz. alatti házban emlékszobát rendeztek be tiszteletére.

116. Tunyogmatolcs (I). Itt született Zalka Máté (1896—1937), a spanyol köztársaság legendás híru tábornoka, jelentős író. Szülőházában emlékszoba van. A Szamos holtága mellett állt valaha a Petőfitől megénekelte kurta kocsmá.

117. Turistvándi (I). Itt töltötte gyermekora egy részét Móríc Zsigmond, itt járt először iskolába. Megvan a kovács háza is, ahol lakott. Erdemes a vízimalmot és a gótiikus templomot is megnézni.

Szolnok megye: 118. Jászberény (K). Itt született Déryné Széppataki Róza, szülőháza a Lehel vezér térnél áll, emléktábla jelzi. Szobra a Május 1.

sziget bejáratánál látható. A Jász Kerület székhelyének legféltettebb kincse az ún. Lehel kúrtje, melyet a Jászmuzeum őriz. Erdemes a középkori ferences templomot is megnézni.

119. Szolnok (T, I). Az Árpád-korban ispánsági központ, megye névadója. Vára a török korban ismét szerepet játszott. Az újkorban két jelentős hadiesemény fűződik e helyhez. 1849. márc. 5-én Damjanich csapatai itt arattak jelentős győzelmet az osztrákok fölött. Innen számítható a győzelmes tavaszi hadjárat. 1919-ben a Tanácsköztársaság győzelmes harcokat folytatott a román intervenciók ellen. Irodalmi nevezetessége: itt született Verseghy Ferenc (1755—1822), a Marseillaise magyarra fordítója, jelentős költő.

120. Tiszavárkony (T). Vára helyét kötőmb hirdeti. Itt akarta I. Endre öccsét, Béla törbecsalni a korona és kard választással. Egy békesség is itt kötött meg: Mátyás király és nagybátyja, Szilágyi Mihály között. Arra is emlékeznünk kell, hogy Dózsa serege 1514-ben itt kelt át a Tiszán.

Tolna megye: 121. Bonyhád (T). Itt született a 48-as szabadságharc tábornoka, Perczel Mór (1811—99). Szülőházán, a későbarokk Perczel kúrián ezt emléktábla hirdeti. Sírja a Kálvária-dombon van. A Perczel családnál volt nevelő egykor Vörösmarty, itt írta első költeményeit. Erdemes a község műemlékeit megtekinteni.

122. Borjád (I). 1845-ben a Sass családnál vendégeskedett Petőfi. A méhes, ahová szeretett elvonulni, ma is megvan, a házon emléktáblát találunk. Az Uzd-borjádi úton ihlette a nagy költőt Sass Erzsike halhatatlan remekének, a Négyökrös szekérnek megírására.

123. Lengyel (K). Az Apponyiak egykori kastélya a XIX—XX. században jelentős kulturális központ volt. Apponyi Sándor óriási könyvtárát, köztük ún. Hungarica gyűjteményét (a magyarsággal foglalkozó külföldi nyomtatványok pártalanul gazdag jegyzékét az Országos

Széchenyi Könyvtárra hagyta. A helyiség igen fontos őskori lelőhely, határában nagy földvár áll.

124. Sárszentlőrinc (I). Az itteni gimnáziumba járt 1830-ban Petőfi Sándor, ezt a gimnáziumon és lakóházán emléktábla hirdeti.

125. Szekszárd (I). Garay János, az Obsitos költőjének és Babits Mihály-nak a városa. Mindkettőnek szobra is áll a városban. Babits Mihály szülőháza a róla elnevezett utcában van, ma szépen berendezett emlékműzeum. A Széchenyi u. 38. alatti ún. Auguszt-ház arról nevezetes, hogy itt szállt meg és többször is adott hangversenyt Liszt Ferenc (emléktábla is hirdeti ezt).

Vas megye: 126. Egyházashetye (I). Berzsenyi Dániel (1776—1836) szülőhelye, nagy költőnké. Szülőházát emléktábla jelzi, szobáiban emlékműzeumot rendeztek be.

127. Ikervár (T). A volt Batthyány kastélyban nevelkedett Batthyány Lajos, a 48-as kormány miniszterelnöke, neves reformpolitikus. Emlékműve a kastély előtt áll. Erdemes megnézni a Kossuth—Batthyány emlékfákat is, s a gótiikus eredetű templomot.

128. Kőszeg (T). Országos híruvé vára tette, annak is 1532. évi védelme, Jurisich Miklósnak és jobbágyságonak hősiessége. A török haderő feltartóztatása a gyöngye város falai alatt felbecsülhetetlen hadászati jelentőségű volt. A vár ma is lényegében épen áll, a város falai is jórészt. A falakon belül szinte minden ház műemlék, — Sopron kicsiben. A várban az ostromra és a város történetére vonatkozó szép kiállítás találunk. Itt a turistaszálló is. Különösen szépek a város templomai. Sok hához fűződik nevesebb történelmi személyiség emléke. Csak néhány: a Rájnás u. 1. sz. házban fogták el a kurucok 1708-ban az áruló Bezerédi Imrét. A 4. sz. alatt szállt meg 1661-ben Zrínyi Miklós a költő. A Chernel u. 5. alatt élt a Wesselényi-összeesküvés leleplezése után Széchy Mária, a murányi Vé-

nusz. A környező hegyek — az Alpok nyúlványai — gazdag kirándulási lehetőségeket kínálnak.

129. Rum (T). Itt született Fürst Sándor (1903—1932), a kommunista munkásmozgalom vértanúja. Szülőházán emléktáblát láthatunk, benne emlékmúzeum van.

130. Sárvár (T, K, I). A XVI—XVII. században a Nádasdyak alatt országos jelentőségű kulturális központ. Vára fontos erősség. Nádasdy Tamás 1537-ben nyomdát alapított itt, mely 2 év múlva megjelentette az első latin—magyar nyelvtant, Sylvester János munkáját, rá újabb 2 évvel a teljes Új Testamentum fordítását, az első hazai magyar nyelvű könyvet. Jelentős volt az itteni református iskola is. Sárvár vendégszerető falai között sokat időzött Tinódi Lantos Sebestyén, a várórák vándor lantosa, (itt is érte el a halál) Sylvesterre emlékpád, Tinódira emlékmű emlékezteti a várórák parkjában a látogatót. A vár palotárszének belsejét a török harcokat ábrázoló festmények díszítik, amelyek jellegükben egyedülállóak. Ma az épületben múzeum kapott helyet.

131. Szentgotthárd (T). A település mellett, tulajdonképpen a mai Ausztriához tartozó területen zajlott le 1664. aug. 1-én a szentgotthárdi csata, Hunyadi János nándorfehérvári győzelme után az első igazán jelentős ütközet hazánk területén, amelyben a törökök vereséget szenvedtek. Ha a győzelmet akkor nem is használták ki, jelentősége mégis igen nagy volt. A községben több jelentős műemlék van, legjelentősebb a ciszterci kolostor és templom.

132. Szombathely (K). 1777 óta püspöki székhely, azóta egyre fejlődő város, jelentős kulturális központ, sok — főleg egyházi — műemlékkel. Itt született Magyar László, híres Afrika-utazó, Derkovits Gyula, a nagy proletárfestő. Főleg római emlékeiről híres a város, elsősorban az Iseumról. A régészeti leleteket a Salaria Múzeum mutatja be.

133. Vasvár (T). Váráról kapta a me-

gye nevét, melynek igazgatási központja volt az Árpád-korban. De a község nevével mindenkinek a „szégyenletes” jelzővel illetett vasvári béke jut eszébe, melyet itt kötöttek meg 1664. aug. 10-én, alig néhány nappal a szentgotthárdi győztes csata után. Jelentős műemlék a domonkos templom és kolostor. Emléktábla jelzi, hogy Béri Balogh Ádámot itt ápolták a győztes egervári csata (1706) után.

Veszprém megye: 134. Badacsony (I). Híressé borai és Kisfaludy Sándor tette, regényes szerelme Szegedy Rózával, s az érzelmekből sarjadó versek. A Balaton-vidék költője nemcsak ezt a tájat, hanem az egész tópartot megénekelte regéiben, kisebb verseiben. Badacsony oldalában messziről hívogat a szőlők közül Szegedy Róza egykori háza, ahol a XVIII. század végén anyni vidám szüret zajlott. Az emeletes, szép arányú, íves tornácós barokk házban fenn múzeum van, lenn pince. Kissé feljebb áll a költő háza, a Kisfaludyház, benne vendéglő működik.

135. Balatonfüred (I, K). Már a XIX. század elején a Balatonpart egyik kiépített fő helye, kulturális centrum. A Blaha Lujza utcában áll Blaha Lujza egykori klasszicista nyaralója. A Jókai u. Honvéd u. sarkán Jókai villája áll, benne emlékmúzeum. Sokat járt ide nyaralni a nagy író, a téli jégzajlást (rianás) az Aranyemberben meg is örökölte. Paradoxon, hogy éppen télen sosem látta a Balatont. A szívkörház lakója volt a 20-as években Rabindranath Tagore, a világhírű hindu költő és kultúrpolitikus. Sokaknak van szobra, emléktáblája Füreden, akiknek a település, a Balaton-part sokat köszönhetett (pl. Széchenyi, Eötvös Károly, Lóczy Lajos stb). 1831-ben Füreden épült fel a Dunántúl első magyar kőszínháza, reformpolitikuskok gyűlhelye volt a fürdőhely. A színház a SZOT-szanatórium kultúrterme helyén állt, oszlopait emlékeztetőül a Kiserdőben állították föl.

136. Csobánc (T). Gyulakeszi község

főlé magasodik a 376 m magas széles fennsíkú hegy, melynek egyik sarkában áll a csobánci vár. A Gyulaffyak ősi fészket nem törökkori végvár volta tette igazán híressé, hanem az, hogy 1707-ben Rabutin tábornok csapatait alig 60 főnyi védősereg (aszszonyokkal, lányokkal együtt tettek ki annyit) verte vissza. A dicsőséget ma emléktábla hirdeti a kevés megmaradt csonkon, melyet részben restauráltak.

137. Csókakő (TU). A vadregényes vár romjainál 1966. május 1-én a Fejér megyei természetbarátok nagy ünnepeket rendeztek, ami a turisták szervezett műemlékvédelmi munkájának megindítója lett.

138. Keszthely (K). A Balaton-part fővárosa, egykor a Festeticsek birtoka. Festetics György alapította Európa első gazdasági főiskoláját itt, a Georgikon (Georgikon u. 20.). A Georgikon major-múzeumban (Bercsényi u.) látható a mezőgazdasági szakoktatás fejlődését bemutató kiállítás. Ma is működik Agrártudományi Egyetem. 1754-ben építettek kastélyt a Festeticsek, melyet a múlt század végén átépítettek. Legnagyobb kultúr- és történelmi érték a csodálatosan berendezett könyvtárterem, 50 000 szepen kötött nagy értékű könyvvel. A kiállítás és a könyvtár nemrég esett át restauráláson, átrendezésen, ismét látogathatóvá válik.

139. Nagyvázsony (T). A régészeti feltárt, restaurált vár a XV. század utolsó negyedében Kinizsi Pál, Mátyás király nagy törökverő hadvezérének fészke volt. Ma a vár öregtornyában kiállítás van, a kápolnában látható Kinizsi sírköve. szobra a vár előtt áll. A gótikus Szt. István templomon Kinizsi is építtetett, ő alapította a falu szélén álló pálos kolostort is, melynek romjait szintén kiásták, restaurálták. Ne feledjük el megnézni a népi műemlékházat (múzeum), s a Kinizsi u. 65. alatt Csokonai emléktábláját, aki itt vendégeskedett Édes Gergely lelkésznel 1798-ban.

140. Pápa (K, I). A török korban fon-

tos végvár, de jelentős település is. Református kollégiumát 1531-ben alapították, s ezzel a Dunántúl szellemi központja lett. A mai Ó-kollégium épülete 1797-ben épült (Petőfi S. u. 13.). Itt tanult Petőfi, Jókai, Eötvös Károly és sokan mások. Az egykori főiskolai régiségtár darabjai külön engedéllyel megtekinthetők a Dunántúli Ref. Egyházkerületi Levéltárban (Jókai u. 16.); sok értékes kézirat, 75 ezer kötetes könyvtár. A XVI—XVII. században nyomda is működött a városban (Huszár Gál). Az U-alakú Esterházy-kastély ma múzeum és könyvtár. A Kékfestő múzeumot és a Corvin-házat is nézzük meg.

141. Sümeg (I). A kiásott és restaurált vára, a barokk püspöki palota és a Maulbertsch-freskókkal díszített templom mellett a legnagyobb nevezetesség Kisfaludy Sándor szülőháza a Szt. István téren. A hosszú, tornácós kismemesi kúriában emlékmúzeum van, mely nemcsak Sándor, hanem öccse Károly és a Kisfaludy Társaság emlékének is bemutatja. Nézzük meg a többi szép kúriát is.

142. Tapolca (I). Nemcsak a tavasbarlang látnivaló itt, meg a Malomtó. Itt született Batsányi János, nagy forradalmi költőnk 1763-ban, és sok üldöztetés után Linzben halt meg, ahonnan hamvait feleségével együtt hazahozták, ma a köztemető közepén áll. A Lenin tér 6. alatt találjuk a Batsányi emlékszobát. A szülőház 12. sz. alatt van, rajta emléktábla.

143. Tihany (T, K). Központja az egykori bencés apátság, melynek alapítólevele (1055) igen fontos nyelvemlék. A kiállításokon a kolostor építéstörténetét, Tihany történetét, a balatoni hajózás múltját mutatják be. A szabadtéri néprajzi múzeumot is nézzük meg.

144. Várpalota (T). A restaurálás alatt álló várat járva a nagy törökverő végvári kapitányra, Thury Györgyre emlékezhetünk, aki 1566-ban véresen verte vissza a budai pápa ostromló seregét. A fontos egykori végvár épülete múzeum lesz. A hely-

történeti anyag egyelőre a Művelődési Házban tekinthető meg.

145. Veszprém (T, K). I. István itt létesítette az első püspökséget. Vármegye névadója és központja. Egyházi kulturális centrum, főleg a reneszánsz idején. A vár jórészt ma is épen áll, tele műemlék házakkal, a püspöki palotával, melynek gazdag egyházművészeti gyűjteményét engedéllyel lehet látogatni. A székesegyház, a Gizella és a Szt. György kápolna nagyon értékes műemlék. A vár alatt állt egykor a görög apácák kolostora, ahol IV. Béla leánya, Margit nevelkedett.

146. Zirc (K). 1182-ben alapított cisztercita apátságáról híres. A templom és a kolostor barokk átépítésben ma is áll, értékes műemlék. A félszáz ezer kötetes könyvtár — gyönyörű berendezésével — felejthetetlen élmény. A Rákóczi tér 18. sz. Reguly Antal (1819—58) szülőháza. A nagy nyelvész Oroszországban kutatta finnugor nyelvrokonaink életét, nyelvét. A vidék történetét és Reguly Antal munkásságát bemutató tájmúzeum is az apátság épületében van. Ne feledjük megnézni az apátsági arborétumot sem.

Zala megye: 147. Kehida (T). 1849-től az abszolutizmus végéig itt élt Deák Ferenc egy XVIII. századi földszintes kúriában, melynek kertjében Deák mellszobrát láthatjuk. A Deák-sírbolt románkori kis templom, barokk megújítással.

148. Nagykanizsa (T). A török korban fontos végvár volt, legendás hírók kapitánya, Thury György alatt. A Széchenyi téren a Thury György Múzeumban láthatjuk a vár- és a város történetére vonatkozó tárgyi emlékeket és dokumentumokat. A vár szinte nyomtalanul elpusztult. A múzeum előtt áll Thury György szobra (Boros M. alkotása).

149. Söjtör (T). Itt született Deák Ferenc (1803—1876), a „haza bölcse”. A Deák udvarház emeletes XVIII. századi barokk épület. A klasszicista Festetics-kastély és a barokk rk. templomot is tekintünk meg.

150. Zalaszéngrőt (T). Hamburger Jenő, a Tanácsköztársaság egykori népbiztosa házában emlékmúzeumot rendeztek be. Nézzük meg a Battány-kastélyt és a gótikus rk. templomot is.

151. Zalavár (T). Pribina szláv fejedelemnek volt itt a IX. században vára, templomát feltárták a régészek. 1019-ben I. István bencés kolostort alapított itt, mely egyike volt legkorábbi kolostorainknak. A faluban helytörténeti kiállítás van. A szomszédos Kisbalaton természetvédelmi terület, csak külön engedéllyel látogatható.

Útikalauzunkban — amennyire a terjedelem engedte, igyekeztünk a települések emlékhelyeken kívüli egyéb fontosabb látnivalóira is kitérni. Természetesen nagyobb helyeknél csak elenyészően kevés látnivalót sorolhatunk fel. Az emlékhely jelentőségét általában részletesebben nem állt módunkban ismertetni. Különösen közismert személyek (Petőfi, Jókai, Móricz stb.) esetében minden utalást mellőztünk életükre, munkásságukra vonatkozóan, ami nem a helyhez kötődött. Hiszen aligha várja el az olvasó, hogy épp ezen a helyen egy-másfél sorban meghatározzuk, hogy pl. miért volt nagy költő Petőfi Sándor. Bizonyára sokan ismernek a felsoroltakon kívül más emlékhelyeket is, hiszen városaink, falvaink házain még legalább száz — itt nem említett — emléktáblát találunk. De itt csak a fontosabbakra térhettünk ki, azokra, ahol az emléktáblán kívül más látnivaló is van.

A Turista Magazin 19. számú útikalauza. 1973. november. Összeállította: Csorba Csaba, Korn József. Szerkesztőség: 1370 Budapest, Postafiók 321. Felelős kiadó: dr. Petrus György, az ifjúsági Lapkiadó Vállalat igazgatója. Kiadóhivatal: Budapest VI., Révay u. 16.

73.1122 Egyetemi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Janka Gyula igazgató